

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут**

Кафедра теорії та історії держави і права

Питльована В.П.

**МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ
ЗАНЯТЬ СТУДЕНТАМ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ З
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОРАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО»
ОПП «МІЖНАРОДНЕ ТА ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО»**

Івано-Франківськ

2024 р.

Питльована В.П. Методичні вказівки для підготовки до семінарських занять для денної форми навчання Навчально- наукового Юридичного інституту з навчальної дисципліни «Ораторське мистецтво».

Схвалено на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, протокол № 1 від 28.08.2024р.

Затверджено на засіданні науково-методичної ради протокол № від

Рецензенти:

завідувач кафедри теорії та історії держави і права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника доктор історичних наук, професор **Сергій Васильович Адамович**

доцент кафедри трудового, екологічного та аграрного права Навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника **Данилюк Леся Романівна.**

Методичні вказівки з навчальної дисципліни „Ораторське мистецтво" містить навчально-тематичні плани лекційних і семінарських занять, методичні вказівки, розширені плани семінарських занять, в тому числі контрольні питання, практичні завдання, тематика рефератів, словник термінів та понять, список основної та додаткової літератури. Розраховані на студентів вищих навчальних юридичних закладів.

Зміст

Вступ.....	
Розділ I. Програма курсу.....	
Розділ II. Методичні вказівки для семінарських занять.....	
Розділ III. Тематика рефератів	
Розділ IV. Словник термінів та понять з ораторського мистецтва	
Розділ V.Список рекомендованої літератури	

Ораторське мистецтво користується всіма вигодами поезії й усіма її правами... (І.Гете)

Курс „Ораторське мистецтво” - це теоретико-прикладна навчальна дисципліна, метою вивчення якої є засвоєння базових положень з історії та теорії ораторського мистецтва, а також застосування цих знань на практиці.

На вивчення даного курсу відводиться 12 год. лекційних та 18 год. семінарських занять.

Предмет ораторського мистецтва зумовлюється змістом фактичної діяльності оратора і його можна визначити як мисленнєво-мовленнєву діяльність і закони, що її розкривають.

Міждисциплінарні зв'язки: основи психології, юридична деонтологія, філософія, логіка, ділова українська мова, історія, етика.

Методичний посібник до курсу „Ораторське мистецтво” містить тематичні плани лекційних та семінарських занять. На семінарські заняття виносяться теоретичні і контрольні питання, практичні завдання, реферати. До кожної теми семінарського заняття розроблено вказівки, які допоможуть у визначенні методики відповіді.

При підготовці до заняття необхідно використовувати підручники, посібники, спеціальну літературу, оскільки відповідь, що містить лише лекційний матеріал не допускається.

В процесі вивчення програми курсу студентам рекомендується відвідувати слухання кримінальних та цивільних справ в судах.

В результаті вивчення дисципліни „Ораторське мистецтво” студенти повинні знати:

- Історію ораторського мистецтва (етапи розвитку);
- основні роди і види красномовства,
- методику підготовки та структуру промови;
- зміст та структуру судової промови (зокрема обвинувальної та захисної);
- психологічні, логічні, мовленнєві аспекти виступу;
- найвідоміші пам'ятки ораторського мистецтва, тощо;

та вміти:

- аналізувати ораторські праці;
- аналізувати виступи риторів;
- підготувати змістовний виступ у відповідності до законів риторики; публічно виступати з промовою, тощо.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

	Назва теми	Кількість годин
ТЕМА 1	Поняття та види красномовства	2
ТЕМА 2	Ораторське мистецтво як навчальна дисципліна	2
ТЕМА 3	Історія ораторського мистецтва	
ТЕМА 4	Судова промова	2
ТЕМА 5	Промова державного обвинувача	2
ТЕМА 6	Захисна промова	2
ТЕМА 7	Оратор і аудиторія.	2
ТЕМА 8	Техніка мовлення.	
ТЕМА 9	Культура промови та етика оратора.	
	Разом	12

Програма курсу

Змістовий модуль 1. Теорія ораторського мистецтва

ТЕМА 1. Поняття та види красномовства

Поняття красномовства. Види та жанри ораторського мистецтва. Судове, академічне, політичне, церковне, суспільно-побутове красномовство. Місце красномовства в суспільному житті.

ТЕМА 2. Ораторське мистецтво як навчальна дисципліна

Риторика як наука. Ораторське мистецтво як навчальна дисципліна. Взаємозв'язок ораторського мистецтва з іншими науками та навчальними дисциплінами. Функції ораторського мистецтва. Предмет і закони ораторського мистецтва. Значення ораторського мистецтва для юристів.

ТЕМА 3. Історія ораторського мистецтва

Античне красномовство. Риторика у Стародавній Греції. Ораторське мистецтво Стародавнього Риму. Ораторська діяльність та наукові праці з риторики Горгія, Лісія, Сократа, Платона, Аристотеля, Демосфена, Ганьби, Гортала, Цицерона, Квінтіліана. Епоха Середньовіччя(гомілетика, патристика).

Риторика Київської Русі. Іларіон. Кирило Туровський. Ораторське мистецтво Києво-Могилянської академії, Іоанікій Галятовський, Ф.Прокопович, М.Ломоносов, П.Пороховщиков, К.Зелененький, М.Сперанський, О.Мерзляков, М.Кошанський.

Судова риторика XIXст.-XXст. Судова реформа 1864р.(створення адвокатури, суду присяжних, реорганізація прокуратури, зародження нотаріату).

Оратори-юристи другої половини XIXст.-поч.XXст.в Україні. С.Андрієвський, А.Коні, М.Карабчевський, М.Холева, Ф.Н.Плевако. Українське ораторство XIXст.-XX ст. Нюрнберзький процес. Р.Руденко.

Змістовий модуль 2. Методика підготовки та виголошення судової промови.

ТЕМА 4. Судова промова

Судові дебати як складова частина судового розгляду. Поняття та види судових промов. Призначення судової промови. Функції судової промови. Монологічна та діалогічна форми судової промови.

Предмет судової промови в кримінальних, цивільних та адміністративних справах.

Підготовка судової промови. Етапи підготовки виступу. Збір матеріалів. Аналіз матеріалів. Систематизація матеріалів. Письмова підготовка промови. Репліка як частина судових дебатів. Вимоги до репліки. Призначення репліки.

Тема 5. Промова державного обвинувача

Поняття обвинувальної промови. Питання, які повинен висвітлити прокурор у промові. Структура обвинувальної промови. Вступ. Фабула справи. Аналіз і оцінка зібраних доказів. Обґрунтування кваліфікації злочину. Характеристика особи підсудного. Обґрунтування пропозицій про міру покарання, цивільний позов. Аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину. Заключна частина промови. Промова прокурора при відмові від обвинувачення: зміст, структура.

ТЕМА 6. Захисна промова

Поняття захисної промови. Позиція захисника у справі. Зміст промови захисника. Залежність змісту промови від позиції захисника.

Структура захисної промови. Вступна частина промови. Виклад фактичних обставин справи. Аналіз і оцінка доказів. Кваліфікація злочину. Характеристика особи підсудного. Особливості захисної промови при формулюванні пропозиції про міру покарання, цивільний позов. Аналіз причин і умов, що сприяли вчиненню злочину. Висновок.

ТЕМА 7. Оратор і аудиторія.

Закон аудиторії. Характеристика аудиторії: поняття, типи. Соціально-демографічна, соціально-психологічна, індивідуально-особистісна ознаки аудиторії.

Поняття судової аудиторії.

Оратор як організатор мислинневої активності аудиторії. Спілкування оратора з аудиторією. Перешкоди встановлення та підтримання контакту між оратором та аудиторією, шляхи їх усунення.

Індивідуально-психологічні якості оратора та особливості його поведінки.

Логіка як метод переконання аудиторії. Мовні засоби створення логічності промови.

ТЕМА 8. Техніка мовлення.

Поняття і категорії техніки мовлення. Інтенаційно-виразні засоби мови. Інтенація. Тон Тембр. Темпоритми. Пауза, її види. Наголос. Голос. Дикція. Фонаційне дихання. Вимова. Милозвучність. Зовнішня культура оратора: вигляд, погляд, жестикуляція. Тактика оратора: поняття, структура, принципи.

ТЕМА 9. Культура промови та етика оратора.

Мовний закон риторики. Мова як інструмент спілкування та чинник переконливого впливу на аудиторію. Мовна культура оратора. Норми мовної поведінки. Мовні помилки. Лексичний, синтаксичний та стилістичний запас оратора. Стиль мови: поняття і види. Вибір стилю промови. Індивідуальний стиль оратора. Мистецтво словесної атаки.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

	Назва теми	Кількість годин
ТЕМА 1	Поняття та види красномовства	2
ТЕМА 2	Ораторське мистецтво як навчальна дисципліна	2
ТЕМА 3	Історія ораторського мистецтва	2
ТЕМА 4	Судова промова	2
ТЕМА 5	Промова державного обвинувача	2
ТЕМА 6	Захисна промова	2
ТЕМА 7	Оратор і аудиторія.	2
ТЕМА 8	Техніка мовлення.	2
ТЕМА 9	Культура промови та етика оратора.	2
	Разом	18

Питання на семінарські заняття

Тема 1. Поняття та види красномовства(2год.)

Методичні рекомендації.

Красномовство – це вміння говорити не лише гарно, але грамотно і переконливо, це своєрідне поєднання таланту, знань і навичок. Таке вміння необхідне усім, а особливо діловим людям: юристам, політикам, бізнесменам, журналістам, науковцям тощо. Відповідно розрізняють і декілька видів красномовства. Тому вивчаючи дану тему потрібно розкрити не лише загальне поняття красномовства, але дати коротку характеристику таких основних видів ораторського мистецтва, як судове, академічне, політичне, церковне, суспільно – побутове. Для глибокого засвоєння теми слід звернути увагу і на інші класифікації красномовства.

Питання для обговорення:

1. Поняття ораторського мистецтва, красномовства і їх значення в сучасному світі.
2. Характеристика академічного красномовства, його види та основне призначення.
3. Поняття та значення судового красномовства.
4. Політичне красномовство, його особливості і різновиди.
5. Дипломатичне красномовство як особливо вишуканий, елітарний вид мовлення.
6. Загальні правила і норми військового красномовства.
7. Суспільно- побутове красномовство, сфера його призначення.

8. Поняття та особливості церковного красномовства.

Контрольні питання:

1. В чому полягає особливість судового красномовства?
2. Назвіть основні жанри судового красномовства.
3. Назвіть основні жанри академічного красномовства.
4. Як ставилася християнська релігія до красномовства?
5. Які види церковного красномовства ви знаєте?
6. Який художній твір Київської Русі вважається взірцем високої риторичної культури і чому? На чому базується красномовство слов'ян?
7. Назвіть особливості дипломатичного красномовства.
8. Назвіть види політичного красномовства.
9. Які вимоги ставляться до військового красномовства.

Практичне завдання.

1. Напишіть і виголосіть похвальну промову (вітальне слово).
2. Напишіть текст рекламного оголошення про курси ораторського мистецтва (при цьому обов'язково вкажіть на користь, яку можуть принести ці курси).
3. Написати і виголосити промову на вибір (зразок промов в додатку №1).

Рекомендована література

1. Джеймс Борг « Мистецтво говорити», видавництво Фабула, 2019, 300ст.
2. Гриценко Т.Б., Іщенко Т.Д., Гриценко С.П., Мельничук Т.Ф. « Етика ділового спілкування», Центр навчальної літератури, 2019, 200ст

3. Молдаван В. «Судова риторика: теорія і практика: навчальний посібник /- К: Юрінком Інтер,2020.-469с.
4. Нищета В. «Риторика», Центр навчальної літератури 2021, 220ст.
5. Кацавець Р.С. «Ораторське мистецтво». Підручник.-К.:Алерта, 2014.-238с.
6. Ковалів Б. «Мистецтво слова», Центр навчальної літератури,2020,114ст.
- 7.Молдован В.В. Судова риторика. Навчальний посібник./ В.В.Молдован - К.: Кондор, 2006.-328с.
- 8.Пасинок В.Г. «Основи культури мовлення», видавництво Центр навчальної літератури, 2020, 184ст.
- 9.Требін М.П., Г.П.Клімова «Ораторське мистецтво : підручник/ Х.:Право,2013.-208с.
10. Онуфрієнко Г.С. «Риторика», Центр навчальної літератури.2019, 625ст.
11. Шинкарук В.Д.,Теслюк В.М. « Основи риторики», видавництво Ліра-К.2021,320ст.
12. Ясинок М.М., Ясинок Д.М. «Судові дебати. Право, психологія, риторика.» Науково-практичний посібник., видавництво Алерта,2023,176ст.

ТЕМА 2. Ораторське мистецтво як навчальна дисципліна

(2 год.)

Методичні рекомендації

Дана тема включає питання про риторику, як науку та навчальну дисципліну, що вивчає теорію красномовства. Розглядаючи ці питання перш за все слід розкрити предмет та структуру риторики-науки і риторики-навчальної дисципліни Оскільки риторика - це комплексна наука, яка стоїть на стику різних наук та навчальних дисциплін, готуючи відповідь на третє питання покажіть як і з якими навчальними дисциплінами, науками взаємодіє риторика. Ораторські вміння й навички необхідні в численних випадках життя. Розкриваючи четверте питання потрібно охарактеризувати професії, які в своїй діяльності застосовують методи красномовства.

Питання для обговорення

- 1.Ораторське мистецтво як навчальна дисципліна
- 2.Функції ораторського мистецтва.
3. Предмет і закони ораторського мистецтва.
- 4.Взаємозв'язок ораторського мистецтва з іншими навчальними дисциплінами та науками.
- 5.Роль ораторського мистецтва в професійній діяльності юриста.
6. Риторика в сучасних засобах масової інформації.

Контрольні питання:

- 1.Яка різниця між риторикою і поетикою?
- 2.В чому проявляється особливість судового красномовства?
- 3.Що таке гомілетика і патристика?
- 4.Що таке риторика?
- 5.Назвіть видатних представників українського академічного красномовства періоду Києво-Могилянської академії та їх твори.
6. Назвіть і охарактеризуйте основні критерії професіоналізму оратора.

Практичні завдання.

- 1.Напишіть коротку промову на тему:
  - «Заговори, щоб я тебе побачив» (Сократ);
  - «Чудова думка втрачає всю свою цінність, якщо вона погано висловлена» (Вольтер).
2. Проаналізуйте виступи дикторів телебачення (ведучих новин), радіо.
3. Доповідь «Значення риторики для обраної вами професії».

Рекомендована література

- 1..Абрамович С.Д. Риторика загальна та судова: Навчальний посібник/ С.Д.Абрамович, В.В.Молдован, М.Ю.Чикарькова- К.: Юрінком Інтер, 2002.- 416с.
- 2.Кацавець Р.С.Ораторське мистецтво.Підручник.-К.:Алерта,2014.-238с.

3. Молдован В.В. Судова риторика. Навчальний посібник./ В.В.Молдован - К.: Кондор, 2006.-328с.
4. Требін М.П., Г.П.Клімова «Ораторське мистецтво : підручник/ Х.:Право,2013.-208с.
5. Овчиннікова А.П. Тенденції розвитку сучасної риторики // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 18. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.69 – 74
6. Олійник О.Б. «Ораторське мистецтво юриста». Навчальний посібник/О.Б. Олійник -К., Кондор, 2010.-280с
7. Олійник О. Місце юридичної риторики у колі гуманітарних наук, їх взаємозв'язок та взаємодія.// Право України.- 2010.- № 9.
8. Олійник О. Юридична риторика як теоретична і прикладна наука: реалії та перспективи розвитку.// Право України.-2010.-№ 11.
9. Романова М.В. До питань риторики // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 18. – О.: Юрид. літ., 2003. – С. 935 – 937.
10. Хорошевський А.Ю. «Промови, що змінили світ», вид-во «Фоліо», Харків, 2019р.

ТЕМА 3. Історія ораторського мистецтва (2год.)

Методичні рекомендації

Для того щоб говорити про теорію ораторського мистецтва необхідно знати історію його розвитку, яку умовно можна поділити на кілька етапів. Вивчення історії слід розпочинати з періоду античності, оскільки саме Стародавня Греція вважається місцем зародження красномовства. Для античності характерний свій мовний ідеал, виразниками якого були такі відомі оратори як Лісій, Горгій, Демосфен, Сократ, Платон, Аристотель, Цицерон, Квінтіліан і інші.

Розглянути особливості риторики в період Середньовіччя (гомілетика, патристика). Кожна епоха, кожна країна і народ залишають в історії ораторського мистецтва свої відбитки. В цьому плані для нас є цікавим період Київської Русі, зокрема, такі пам'ятки ораторського мистецтва як „Повчання" Володимира Мономаха, „Слово о полку Ігоревім" тощо.

Києво-Могилянська академія в свій час вважалась єдиним осередком просвіти в Україні, славиться своїми випускниками. Тому даючи відповідь на це питання особливу увагу зверніть на діяльність та праці викладачів та учнів академії - Ф.Прокоповича,Г.Сковороду, М.Ломоносова тощо.

Ще одним етапом в розвитку риторики, особливо судової, є друга половина XIXст.-початок XXст. Яскравими представниками цього періоду є А.Коні, С.Андрієвський, М.Холева, Ф Плевако, М.Карабчевський.

Відповідаючи на питання семінарського заняття обов'язково проаналізуйте діяльність та твори знаменитих ораторів відповідного періоду, оскільки такі дослідження сприятимуть вдосконаленню ораторського мистецтва студентів.

Питання для обговорення

1. Історичне значення античного ораторського мистецтва. Становлення риторики в Давній Греції. Видатні оратори Стародавньої Греції.
2. Римський період розвитку античного красномовства.
3. Риторика епохи Середньовіччя (гомілетика, патристика).
4. Розвиток ораторського мистецтва в Україні:
  - 4.1 Витоки давньоукраїнського красномовства (Київська Русь).
  - 4.2 Ораторське мистецтво в Києво-Могилянській академії.
  - 4.3 Судова реформа 1864 р. на розвиток судового красномовства на Лівобережній Україні (створення адвокатури, суду присяжних, реорганізація прокуратури, зародження нотаріату).
5. Зародження адвокатури на Галичині в складі Австро-Угорщини та Польщі.
6. Видатні судові оратори другої пол. XIX ст.-поч. XX ст. в Україні.
7. Історичне значення Нюрнберзького процесу для світової історії.

Контрольні питання:

1. В якій країні зародилося судове красномовство?
2. Хто такі логографи і софісти?
3. Що таке еристика?
4. Що таке догматика, патристика?
5. Що нового вніс Цицерон в розвиток судового красномовства?
6. Які два типи риторичних творів виділяють у літературі Київської Русі?
7. Яка роль Києво-Могилянської академії у розвитку риторики?

8. Які види красномовства були поширені в епоху Середньовіччя?
9. Які вимоги ставилися до адвокатів за Судовими статутами 1864 року?

Реферати:

1. «Демосфен - видатний оратор античної Греції».
2. «Риторика Київської Русі».
3. «Феофан Прокопович як теоретик і практик ораторського мистецтва».
4. Видатні оратори на Західній Україні в 20-30pp. ХХст.»
5. Виступ державного обвинувача Романа Руденко на Нюрнберзькому процесі.

Практичне завдання.

1. Напишіть промову в жанрі давньоруського «слова» на тему : «Слово про вічні цінності духу».
2. Прочитати обвинувальну промову Р.Руденка на Нюрнберзькому процесі - виділити в ній засоби, які сприяють переконливості промови, визначте форму промови.

Рекомендована література

- 1.Абрамович С.Д. Риторика загальна та судова: Навчальний посібник/ С.Д.Абрамович, В.В.Молдован, М.Ю.Чикарькова- К.: Юрінком Інтер, 2002.- 416с.
- 2.Овчиннікова А.П. Тенденції розвитку сучасної риторики // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 18. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.69 – 74
3. Олійник О.Б. «Ораторське мистецтво юриста». Навчальний посібник/О.Б. Олійник -К., Кондор, 2010.-280с
- 4.Прокопович Ф. Філософські твори. Т. 1./ Ф.Прокопович - К, 1991.
- 5.Сергеїч П. Мистецтво промови на суді. – К, вид-во «Фабула»,2019р.
- 6.Требін М.П., Г.П.Клімова «Ораторське мистецтво : підручник/ Х.:Право,2013.-208с.
7. Хорошевський А.Ю. «Промови, що змінили світ», вид-во «Фоліо», Харків, 2019р.

ТЕМА 4. Судова промова (2 год.)

Методичні рекомендації

Розкриваючи поняття „судова промова“, необхідно визначити ознаки судової промови, в тому числі і ті, які відрізняють її від інших видів публічного виступу. Крім цього, відповідь на це питання повинна містити коротку характеристику різних видів судової промови (класифікуючи промови, врахуйте різні критерії їх поділу).

В процесі проведення семінарського заняття слід розглянути дві форми судової промови - діалог і монолог. Аналізуючи предмет судової промови, пам'ятайте про специфіку предмету в кримінальних, цивільних та адміністративних справах, охарактеризуйте кожен етап підготовки промови.

Відповідаючи на п'яте питання сформулюйте поняття „репліка“, назвіть її ознаки, в тому числі і ті, які відрізняють репліку від основної промови, випадки коли вона доцільна та вимоги, яким повинна відповідати репліка.

Питання для обговорення

1. Поняття та види судової промови.
2. Форми та предмет судової промови.
3. Засади і функції судової промови.
4. Підготовка судової промови.
5. Принцип змагальності під час судового розгляду.
6. Репліка як частина судових дебатів.

Контрольні питання:

1. Яка роль судових дебатів в судовому процесі?
2. В чому полягає призначення судової промови?
3. Які ознаки відрізняють судову промову від інших публічних виступів?
4. Що таке наглядове провадження та адвокатське досье?
5. Яке призначення репліки?
6. Які питання повинен з'ясувати судовий оратор, готуючись до виступу?
7. Які можливі варіанти письмової підготовки промови?

Практичне завдання.

1. Підготувати доповіді зі списку поданого в додатку 1.
2. Прочитайте промову В.Д.Спасовича на захист Дементьєва, а також промову А.А.Александрова на захист Віри Засулич - виділіть у них засоби, які сприяють переконливості промови, визначте форму промови.
3. Прочитати промову Р. Руденко на Нюрнберзькому процесі.

Рекомендована література

1. Абрамович С.Д. Риторика загальна та судова: Навчальний посібник/ С.Д.Абрамович, В.В.Молдован, М.Ю.Чикарькова- К.: Юрінком Інтер, 2002.- 416с.
2. Джурук В., Амігуд М. Репліка на зауваження нашого опонента // Право України .-1991.-№5.
3. Джей Конгер «Мистецтво переконування», вид-во «Книголав»,К.,2017р.
4. Кацавець Р. Культура думки і слова у професійній діяльності юриста.// Право України- 2009-№ 2
7. Китаєв А. Про культуру судового процесу // Право України .- 1994.- № 5-6.
9. Лукін С. Поняття принципу змагальності у судовому процесі.// Право України .-2010.-№3
10. Требін М.П., Г.П.Клімова «Ораторське мистецтво : підручник/ Х.:Право,2013.-208с.
11. Олійник О.Б. «Мистецтво судових дебатів». Навчальний посібник/О.Б. Олійник- К., Кондор, 2010.-258с.
12. Радзвілл А. Мистецтво риторики або допомога юристу побудувати будь-який виступ // Юрид. журнал. – 2005. – № 8. – С. 132 – 135.

ТЕМА 5. Промова державного обвинувача (2год.)

Методичні рекомендації

Дана тема передбачає теоретичний аналіз обвинувальної судової промови - промови державного обвинувача. Аналізуючи цю промову, перш за все необхідно з'ясувати її поняття, зміст та структуру. Розкриваючи структуру промови дайте коротку характеристику кожної її частини. Особливим видом судової промови, що заслуговує на увагу є промова прокурора при відмові від обвинувачення. Тому відповідаючи на третє питання розкрийте поняття „промова прокурора при відмові від обвинувачення”, її зміст та структуру,

назвіть випадки коли прокурор відмовляється від обвинувачення.

Теоретичний виклад доцільно ілюструвати конкретними прикладами. Зокрема, аналізуючи конкретну структурну частину тої чи іншої промови можете цитувати відповідну частину промови відомих судових ораторів.

Питання для обговорення

1. Поняття та зміст обвинувальної промови.
2. Структура промови прокурора:
  - вступна частина;
  - встановлення фактичних обставин справи, аналіз та оцінка доказів;
  - обґрунтування кваліфікації злочину;
  - характеристика особи підсудного;
  - міркування про цивільний позов та про міру покарання;
  - заключна частина.
3. Промова прокурора при відмові від обвинувачення: поняття, структура.
4. Культура і стиль обвинувальної промови.
5. Логічні закони в промові оратора.

Контрольні питання:

1. Що таке хронологічний, систематичний і мішаний способи викладу фактичних обставин справи?
2. Коли рекомендується об'єднувати фабулу справи з аналізом і оцінкою доказів?
3. Чи можлива альтернатива в обвинувальній промові з приводу кваліфікації злочину?
4. Які питання повинен висвітлити прокурор, аналізуючи причини та умови, що сприяли вчиненню злочину?
5. Якою повинна бути вступна частина обвинувальної промови?
6. Що таке змішаний спосіб викладу фактичних обставин справи і коли він рекомендується?

7. У чому полягає аналіз і оцінка зібраних у справі доказів?
8. В яких випадках в обвинувальній промові необхідна заключна частина?
9. Коли і для чого прокурор може взяти слово для репліки?
10. Який зміст і правила проголошення репліки ?

Практичне завдання.

Прочитайте промову А.Ф.Коні у справі про перевищення влади В.Протопопова - виділіть у ній засоби, які сприяють переконливості промови, визначте форму промови.

Рекомендована література

1. Вернидубов І. Структура і зміст промови прокурора при відмові від обвинувачення // Право України - 1993- № 9-10.
2. Вернидубов І. Правові наслідки відмови прокурора від обвинувачення // Право України - 1995- № 5-6.
3. Дадерко Л. Підготовка обвинувальної промови прокурора // Право України - 1999.-№9.
4. Дадерко Л. Культура і стиль обвинувальної промови прокурора // Право України .-2000.-№ 3
5. Дадерко Л. Зміст і структура обвинувальної промови прокурора // Право України .-2002.-№ 2.
6. Джурук В., Амігуд М. Репліка на зауваження нашого опонента // Право України .-1991.-№5.
7. Долежан В. Проблеми участі прокурора у кримінальному судочинстві в аспекті судової реформи./ Право України.- 2010.-№ 5
8. Олійник О.Б. «Прокурорська риторика». Підручник/О.Б.Олійник-К., Алерта, 2008.-304с.
9. Судова риторика: теорія і практика: навчальний посібник / В.В.Молдаван-2-ге видання, перероблено і доповнено./ В.В.Молдаван - К: Юрінком Інтер, 2010.-469с.
10. Хорошевський А.Ю. «Промови, що змінили світ», вид-во «Фоліо», Харків, 2019р.

ТЕМА 6. Захисна промова (2год.)

Методичні рекомендації

Дана тема передбачає теоретичний аналіз захисної судової промови.

Аналізуючи цю промову, перш за все потрібно з'ясувати поняття, зміст і структуру даної промови. Аналізуючи конкретну структурну частину захисної промови можете цитувати відповідну частину промови відповідних судових ораторів.

Питання для обговорення

1. Поняття захисної промови її зміст.
2. Структура захисної промови.
3. Репліка адвоката. Альтернатива в захисній промові.
4. Особливості мови права.
5. Принципи промови юриста.
6. Етичні і моральні принципи адвокатів.

Контрольні питання:

1. Що таке захисна промова.
2. Від чого залежить зміст захисної промови?
3. У яких випадках в захисній промові особливо доречний виклад фактичних обставин справи?
4. В чому проявляється особливість позиції захисника щодо міри покарання?
5. Чи можлива альтернатива в захисній промові?
6. Що вимагається від судового ритора при обґрунтуванні кваліфікації злочину?
7. Яке завдання повинен ставити перед собою захисник, даючи характеристику особи підсудного?
8. Які ви можете назвати пом'якшуючі відповідальність підсудного обставини?
9. Чим відрізняється зміст репліки від основної судової промови?
10. Яких основних правил повинен дотримуватись під час судових дебатів прокурор і адвокат?

Практичне завдання:

Проаналізуйте структуру захисної промови М.П.Карабчевського по справі братів Скитських ; С.Ткаченка у справі В.Губаєва.

Рекомендована література

- 1.Абрамович С.Д. Риторика загальна та судова: Навчальний посібник/ С.Д.Абрамович, В.В.Молдован, М.Ю.Чикарькова- К.: Юрінком Інтер, 2002.- 416с.
- 2.Лукін С. Поняття принципу змагальності у судовому процесі.// Право України .-2010.-№3
- 3.Олійник О.Б. «Мистецтво судових дебатів». Навчальний посібник/О.Б. Олійник- К., Кондор, 2010.-258с.
- 4.Олійник О.Б. «Правова риторика». Навчальний посібник/ О.Б. Олійник -К., Кондор, 2010.-166с.
- 5.Олійник О.Б. «Ораторське мистецтво юриста». Навчальний посібник/О.Б. Олійник -К., Кондор, 2010.-280с.
- 6.Тимченко Г. Судові дебати як етап судового розгляду в цивільному процесі.// Право України.- 2008.- № 6
- 10.Хорошевський А.Ю. «Промови, що змінили світ», вид-во «Фоліо», Харків, 2019р.
- 11.Яновська О. «Недотримання стандартів якості професійної правничої допомоги як підстава юридичної відповідальності адвокатів»//Право України- 2016-№12.

ТЕМА 7. Оратор і аудиторія.

Методичні рекомендації

Досліджуючи психологічні особливості виступу слід розкрити поняття „аудиторія", визначити її види і ознаки та індивідуально психологічні якості оратора, способи встановлення та підтримання контакту між оратором та аудиторію, перешкоди які можуть при цьому виникати та способи їх усунення.

Ефективність промови, її вплив на аудиторію залежить від кількох аспектів, але перш за все від того наскільки вона аргументована та переконлива Тому, кожному оратору необхідно знати закони логіки, логічні помилки, логічні операції. Відповідаючи на ці питання назвіть та охарактеризуйте відомі вам закони логіки, розкрийте поняття і види логічних помилок, дайте визначення таких логічних операцій, як теза, аргументація, демонстрація, спростування, вимоги, яким вони повинні відповідати, а також правила їх висунення та помилки, які при цьому можуть виникати.

Питання для обговорення

1. Поняття та ознаки аудиторії.
2. Індивідуально-психологічні якості оратора.
3. Судова аудиторія. Основні риторичні засоби переконання в судовому виступі.
4. Контакт оратора з аудиторією.
5. Головні формально-логічні закони мислення та публічного виступу.
6. Полеміка як форма ораторського мистецтва: сутність, принципи, прийоми. Види полемічних «хитрощів».

Контрольні питання:

1. В чому проявляється переконливість промови?
2. Яку роль в промові відіграють емоційні засоби впливу?
3. В яких структурно-композиційних частинах промови найчастіше використовуються художні засоби?
4. Яке значення має зовнішній вигляд для юриста в судовому процесі?

Практичне завдання:

1. Підготувати промову (судову промову чи публічний виступ) і виголосити її перед аудиторією. (теми доповідей в додатку 1)
2. Проведіть репетицію виходу до аудиторії зі своїми одногрупниками. Відзначайте один в одного всі можливі недоречності (заціпеніння, скутість жестів, незграбну поставу, кам'яне обличчя, переляканий погляд, невпевнену або занадто швидко ходу). Намагайтеся позбутися цих недоліків; тренуйтеся перед великим дзеркалом.

Рекомендована література

1. Абрамович С.Д. Риторика загальна та судова: Навчальний посібник/ С.Д.Абрамович, В.В.Молдован, М.Ю.Чикарькова- К.: Юрінком Інтер, 2002.- 416с.

- 2.Джей Конгер «Мистецтво переконування», вид-во «Книголав»,К.,2017р.
- 4.Карнеги Дейл. « Як виробляти в собі впевненість і впливати на людей, виступаючи прилюдно.» Промінь, Харків, 2012р, 560стор.
- 5.Кацавець Р. Культура думки і слова у професійній діяльності юриста.// Право України- 2009-№ 2.
- 6.Китаєв А. Про культуру судового процесу // Право України .- 1994.- № 5-6.
- 7.Коні А. Як привернути й утримати увагу аудиторії // Закон і бізнес. – 2004. – 4-10 вересня (№ 36). – С. 17.
- 8.Овчиннікова А.П. Формування традицій мовного дискурсу в Україні // Там же. – Вип. 21. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.58 – 63.
- 9.Олійник О.Б. «Ораторське мистецтво юриста». Навчальний посібник/О.Б. Олійник -К., Кондор, 2010.-280с.
- 10.Хорошевський А.Ю. «Промови, що змінили світ», вид-во «Фоліо», Харків, 2019р.
- 11.Ясинюк М.М. Про деякі положення, які необхідно знати при підготовці до виступів в судових дебатах // Право і безпека. – 2006. – № 5 / 1 (№ 1). – С. 108

ТЕМА 8. Техніка мовлення.

Методичні рекомендації

Ефективність промови, її вплив на аудиторію залежить від кількох аспектів, але перш за все від того наскільки вона аргументована та переконлива. Крім вміння говорити переконливо, важливим є і вміння оратора говорити гарно та правильно. Розкриваючи мовленнєві аспекти виступу особливу увагу зверніть на інтонаційно-виразні засоби мови, такі як голос, дикція, тон, тембр, інтонація логічний наголос, логічні паузи тощо. Покажіть як саме за допомогою мови можна вплинути на слухачів.

Питання для обговорення

1.Поняття і категорії техніки мовлення. Інтонаційно-виразні засоби мови. Інтонація. Тон Тембр. Темпоритми.

2. Пауза, її види. Наголос. Голос.
3. Дикція. Фонаційне дихання. Вимова. Милозвучність.
4. Зовнішня культура оратора: вигляд, погляд, жестикуляція.
5. Вербальні(мовні) і невербальні(немовні) засоби мови.
6. Тактика оратора: поняття, структура, принципи.
7. Тактичні помилки та шляхи їх усунення.

Практичне завдання:

1. Підготувати промову і виголосити перед аудиторією з застосуванням техніки мовлення.
2. Скласти бібліографію (список літератури) для реферату чи курсової роботи.
3. Виписати вислови з латинської мови про оратора, промову, мову.

Рекомендована література

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення./ Н.Д.Бабич - Львів, 1990.
2. Карнегі Дейл. « Як виробляти в собі впевненість і впливати на людей, виступаючи прилюдно.» Промінь, Харків, 2012р, 560стор.
3. Марфін М.І. Проблеми лектора-початківця вищого навчального закладу // Безпека життєдіяльності. – 2006. – № 10. – С. 33 – 36.
4. Москаль Р. Професійна лексика та юридична техніка як засоби професійного успіху юриста // Юрид. вісн. України. – 2002. – 21-27 грудня (№ 51). – С. 9.
5. Олійник О.Б. «Ораторське мистецтво юриста». Навчальний посібник/О.Б. Олійник -К., Кондор, 2010.-280с.
6. Патрік Кінг « Стратегії і тактики спілкування» ,вид-во «Книголав»,К.,2017р.
7. Писаренко Л.М. Мова як чинник формування ментальності юристів //Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 21. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.63 – 67.
8. Радзвілл А. Мистецтво риторики або допомога юристу побудувати будь-який виступ // Юрид. журнал. – 2005. – № 8. – С. 132 – 135.
9. Судова риторика: теорія і практика: навчальний посібник / В.В.Молдаван-2-ге видання, перероблено і доповнено./ В.В.Молдаван - К: Юрінком Інтер,2010.-469с.
10. Хорошевський А.Ю. «Промови, що змінили світ», вид-во «Фоліо», Харків, 2019р.

ТЕМА 9. Культура промови та етика оратора.

Методичні рекомендації

Охарактеризуйте існуючі норми поведінки та правила поведінки судового оратора зазначте яким етичним вимогам має відповідати судовий оратор.

З підвищенням загальнокультурного рівня спілкування, зростають і вимоги до судових ораторів, в тому числі і етичні вимоги.

Питання для обговорення

1. Поняття та загальні ознаки мовної культури оратора. Норми мовної поведінки. Мовні помилки.
2. Стиль мови: поняття і види. Вибір стилю промови.
3. Індивідуальний стиль оратора.
4. Поняття етичної та моральної культури юриста.
5. Визначення змісту і завдань професійної етики юриста.

Контрольні питання:

1. Які правила з техніки мовлення ви запам'ятали?
2. Які рекомендації щодо техніки мовлення ви знаєте?
3. Які ви знаєте мовні помилки?
4. Які існують стилі мови?
5. Назвіть категорії техніки мовлення?
6. Які ви знаєте види пауз і жестів?
7. Яке значення для оратора має лексичний, синтаксичний та стилістичний запас.
8. В чому проявляється зовнішня культура оратора?

Практичні завдання.

1 Ділова гра „Оратор та критик”.

Студент отримує текст промови, з яким детально ознайомлюється. Через 15

хвилин він виголошує (зачитує) цей текст перед аудиторією з дотриманням вимог техніки мовлення. Всі інші студенти аналізують виступ, вказуючи на недоліки і помилки.

2.Процитуйте відомі вам висловлювання про мову, культуру мовлення, зв'язок мови і мислення.

Рекомендована література

- 1.Бабич Н.Д. Основи культури мовлення./ Н.Д.Бабич - Львів, 1990.
- 2.Джеймс Борг « Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування», вид-во «Фабула»,К.,2019р.
3. Марфін М.І. Проблеми лектора-початківця вищого навчального закладу // Безпека життєдіяльності. – 2006. – № 10. – С. 33 – 36.
- 5.Москаль Р. Професійна лексика та юридична техніка як засоби професійного успіху юриста // Юрид. вісн. України. – 2002. – 21-27 грудня (№ 51). – С. 9.
- 6.Олійник О.Б. «Ораторське мистецтво юриста». Навчальний посібник/О.Б. Олійник -К., Кондор, 2010.-280с.
7. Писаренко Л.М. Мова як чинник формування ментальності юристів //Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 21. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.63 – 67.
- 8.Радзвілл А. Мистецтво риторики або допомога юристу побудувати будь-який виступ // Юрид. журнал. – 2005. – № 8. – С. 132 – 135.
9. Судова риторика: теорія і практика: навчальний посібник / В.В.Молдаван-2-ге видання, перероблено і доповнено./ В.В.Молдаван - К: Юрінком Інтер,2010.-469с.
- 10.Хорошевський А.Ю. «Промови, що змінили світ», вид-во «Фоліо», Харків, 2019р.

Тематика рефератів:

1. Основні поняття риторики.
2. Основні закони риторики.
3. Категорія етосу в риторичі.
4. Категорія пафосу в риторичі.
5. Ознаки педагогічної майстерності оратора.
6. Образ оратора.
7. Поняття риторичного ідеалу.
8. Образ аудиторії.
9. Основні етапи підготовки і виголошення промов.
10. Аргументація. Види аргументів.
11. Логічні помилки і шляхи їх уникнення.
12. Мовний вигляд промови (мовні засоби аргументів та образності).
13. Історія і досвід давньогрецької риторики.
14. Риторика Горгія.
15. Риторичне вчення Арістотеля.
16. Риторика Сократа.
17. Ораторство Демосфена.
18. Риторика Платона.
19. Історія і досвід давньоримської риторики.
20. Риторичні трактати Цицерона.
21. Цицерон про образ оратора.
22. Ритори Києво-Могилянської академії.
23. Риторична система Феофана Прокоповича.
24. Гомілетика Іоанікія Галятовського.
25. Досвід церковно-християнської риторики.
26. Види судових промов і мовні ознаки їх.
27. Види епідектичних промов і мовні ознаки їх.
28. Види дорадчих промов і мовні ознаки їх.
29. Особливості політичного красномовства.

30. Особливості рекламних промов та оголошень.
31. Риторика діалогічного мовлення. Еристика.
32. Мовні засоби дискусії.
33. Мовні засоби полеміки.
34. Риторика в навчальному процесі.
35. Риторика у вихованні особистості.
36. Мій риторичний ідеал.
37. Культура мовлення як ознака риторичної освіти мовця.
38. Політичне красномовство українських парламентаріїв.
39. Риторика в повсякденному житті (аналіз і критика досвіду).
40. Риторика в сучасних засобах масової інформації.
41. Сучасні українські промовці й оратори (на вибір).

Словник термінів та понять з ораторського мистецтва

Активізація аудиторії (лат. actirus – діяльний) – створення в аудиторії творчої атмосфери розмірковування.

Алегорія (грец. allos – інший, agoreuo – говорю), (іносказання) – зображення абстрактного поняття чи явища через конкретний образ.

Анафора (грец. anaphora – „винесення нагору”) – лексико-синтаксичне повторення слів і словосполучень на початку речень.

Антитеза (грец. antithesis - суперечність) – зворот промови, в якому для посилення виразності протиставлені поняття, думки, образи, стани, риси характеру діючих осіб.

Аргумент (лат. arguere – показувати, з'ясувати, доводити) – думка (або сукупність взаємозв'язаних думок), за допомогою якої обґрунтовується істинність будь-якої іншої думки (або теорії). При доказі деякої думки аргументи є підставами, або посилками, з яких логічно випливає думка, що доказується.

Аргументація – 1) активна діяльність оратора, спрямована на доказування тези; 2) логічне обґрунтування оратором тези шляхом доказування, переконання.

Артикулятори (лат. articula – розчленовую, розбірливо вимовляю) – частина голосового апарату (язик, губи, зуби, нижня щелепа, м'яке піднебіння), що створює із звуків склади і слова.

Аудиторія (лат. audio – слухаю, чую – 1) зал для читання лекцій, доповідей; 2) слухачі лекцій, доповідей, промови тощо; це сукупність слухачів, об'єднаних в одиниці часу і простору спільним видом діяльності.

Аудиторний шок (сценічний страх) – стан емоційної напруги при вираженні думок, у результаті якого люди відчують складнощі у виконанні промови.

Благозвучність – приємність голосу.

Висота голосу – фізіологічна властивість мовного голосу, керована напругою голосових зв'язок і частотою імпульсів, отриманих із головного мозку. Розрізняють: високий мовний голос, у якому переважно розвинуте голосове звучання зі слабо вираженим грудним; низький мовний голос, у якому переважно розвинуте грудне звучання зі слабо вираженим голосовим; середній мовний голос із добре розвинутим і голосовим, і грудним звучанням.

Гіпербола (грец. hyperbole – перебільшення) – навмисне художнє перебільшення сили, значення, розміру явища, що зображується.

Голос – озвучене дихання, що складається з п'яти елементів: звучності, темпу, висоти, тембру та дикції (артикуляції).

Голосовий апарат – апарат, що складається з чотирьох частин: дихальних органів, вібраторів, резонаторів і артикуляторів.

Градація (лат. gradatio – поступове підвищення) – поступовий перехід від одного стану до іншого при наростанні якості (або навпаки) для посилення ефекту мови, наприклад, “переміг, розгромив, знищив”.

Дебати (фран. debats – сперечатися) – обговорення будь-якого питання, обмін думками звичайно після доповіді.

Денотатний граф (лат. denoto – позначаю і грецьк. grapho – пишу) – засіб виділення з тексту істотних ознак ключового поняття.

Діалог (грец. dialogos – бесіда, розмова) – бесіда між двома або декількома особами, основна форма ораторської діяльності при відповідях на питання.

Діапазон голосу (герц. dia rason — через усі) – зміна висоти звучання від найнижчих до найвищих звуків, тонів; поняття “діапазон” включає до себе об’єм, сукупність всіх звуків різної висоти, доступних людському голосу.

Дикція (лат. dictio – вимова) – правильна, чітка вимова кожного голосного і приголосного звуків окремо, а також слів і речень у цілому.

Динаміка голосу (грец. dunamicos – сильний) – різноманітний ступінь сили звучання, гучності. Гучність забезпечується гарною роботою дихального апарату, а також активною артикуляцією, відсутністю зайвих м’язових напруг.

Дискусія (лат. discussio – розгляд, дослідження) – розглядання будь-якого питання або групи питань компетентними особами з наміром досягти взаємоприйняттого рішення.

Диспут (лат. disputare – міркувати, сперечатися) – привселюдна суперечка на наукову або суспільно важливу тему; для нього, як і для дискусії, характерне прагнення, дійти єдиної думки, знайти спільне рішення, встановити істину співставляючи суперечливі судження.

Експромт (лат. exromptus – готовий), (імпровізація) – промова, яка створена без підготовки в момент безпосереднього виконання. Ґрунтується

на природному дарі володіти словом і частково ерудиції та культурі оратора. Здатність до експромту свідчить про обдарованість і найвищий рівень розвитку ораторських здібностей.

Епітет (грец. epitheton – означення, прізвисько) – вислів, що образно визначає річ, людину чи дію, підкреслюючи найбільш характерну чи вражаючу якість або дає ідейно-емоційну оцінку.

Епіфора (грец. epiphora – повторення) – стилістична фігура, що являє собою повторення слова або звукосполучення наприкінці фрази чи декількох фраз із метою посилення виразності поетичної промови; паралелізм синонімів або граматичних форм.

Жанр (франц. genre – рід, вид) – стійка композиційно-мовна схема. Кожний мовний жанр має свою структуру, свої правила розташування матеріалу тощо.

Жести (лат. gesta – діяння) – виражальні рухи рук, пальців. Жести використовують як допоміжні засоби спілкування людей. Жестами вони виражають свої думки. Жести виступають і як імпульсивно-інстинктивні дії, розраховані на те, що люди за допомогою них зрозуміють внутрішній стан оратора і його вимоги. Жестом нерідко супроводжується мовлення, що надає наочності та експресивності розповіді.

Заперечення – обґрунтоване відхилення якої-небудь думки або положення, твердження, в якому виражається незгода з ким-небудь чи з чим-небудь; спростування думки або судження.

Засіб демонстрації аргументу – вибір форми умовиводу для показу логічного зв'язку аргументів із тезою.

Зевгма (грец. zeugma – зв'язок, ярмо) – експресивна синтаксична конструкція, що складається з головного слова й однорідних членів речення, які залежать від нього, рівноцінних граматично, але різнопланових за значенням, унаслідок чого в багатозначному головному слові одночасно актуалізуються мінімум два різних значення або значеннєвих відтінки.

Ідея (грец. idea – вигляд) – основна думка, яка лежить в основі промови оратора; основна думка, що визначає зміст виступу.

Інверсія (лат. inversio – перестановка, перевертання) – зміна звичайного порядку слів у реченні для виділення смислової значущості тих чи інших його складових або для надання фразі особливого стилістичного забарвлення.

Інтонція (лат. *intonare* – видавати звук, голосно вимовляти) – ритміко-мелодійна побудова промови, яка передає її сенс і почуття за допомогою висоти тону, сили звуку, темпу мови і тембру голосу.

Іронія (грец. *eironēia* – удоване незнання) – іносказання, що містить у собі висміювання, негативну оцінку предмета мовлення або якихось його якостей: заперечення під видом ствердження чогось. Зовнішня форма суперечить змістові при тонкому, ущипливому глузуванні.

Каламбур (франц. *calembour* – гра слів) використання різних значень (двозначності) того самого слова або двох подібно-звучних слів із метою досягнення комічного ефекту; гра слів.

„Кінетичний код” – це рухома система умовних знаків або сигналів для передавання відомостей; один із каналів спілкування оратора з аудиторією, так звана сукупність міміки, жестів, рухів, поз.

Композиція (лат. *composito* – упорядкування, зв’язування) – розташування і співвіднесеність компонентів промови. К. – набагато більш складна і багат шарова конструкція, чим план або схема, до яких її іноді намагаються звести. Вона спирається не тільки на логіку і психологію, а й на естетичне почуття оратора і слухачів.

Композиційні прийоми – дидактичні форми, в яких передається інформація.

Контекст (лат. *contextus* – сплетіння, з’єднання, тісний зв’язок) – у цілому закінчений за смыслом уривок тексту або усної мови, у межах якого найточніше виявляється сенс і значення слів і фраз, що входять до його складу.

Концепція (лат. *conceptio* – розуміння, система) – це система поглядів на те чи інше явище, яке становить собою предмет промови.

Культура мовлення – уміння використовувати всі способи впливу на слухачів, які пов’язані з мовою і збігаються з поняттям “мовленнєва майстерність”.

Культура письмової промови юриста – це вибір і організація мовних засобів, що відповідають офіційній ситуації і вимогам законодавства й адекватно відбивають встановлювані у справі фактичні дані.

Культура привселюдної промови юриста – це таке мотивоване використання мовного матеріалу, яке є оптимальним для даної ситуації й змісту промови.

Літота (грец. *litotes* – простота) – образний вислів, який полягає у зменшуванні величини, значення явища, що зображується, применшенні, недомовленості. Л. – протилежний гіперболі троп.

Логіко-інтонаційна виразність мови – уміння оратора чітко, повно, без перекручувань донести до слухачів зміст промови, її основні ідеї.

Логіко-інтонаційний аналіз тексту промови – творче освоєння тексту, в якому кожному епізоду притаманні певні тональність, темпоритм, температура почуттів (ступінь емоційності). Він здійснюється за допомогою мовних нот.

Логічний наголос — підкреслена вимова етапних речень у промові (тези, висновки), а також найзначніших слів і словосполучень у фразах.

Метафора (грец. *metaphora* – перенос) – вид тропа, що побудований на вживанні образного виразу чи слова в переносному значенні для визначення якогось предмета чи явища, схожого з ним окремими рисами (колір, форма тощо). М. є тим же порівнянням, однак при порівнянні схожість указується прямо, а в метафорі домислюється.

Метонімія (грецьк. *metonymia* – перейменування) – перенесення назви одного явища на інше, що перебуває з ним у певному зв'язку (замість назви цілого – назва частини).

Мовний такт — відрізок фрази, цілісний за значенням, об'єднаний інтонаційно і відокремлений з обох боків паузами.

Невербальний канал – це інформаційний канал між суб'єктами спілкування, якому притаманні наступні паралінгвістичні ознаки: просодія – система вокалізації промови (тон, інтонація, темп, гучність вимови промови); екстра лінгвісти-ка – емоційний звуковий супровід (сміх, плач, паузи, подих, покашлювання, звукоімітація); кінесика – міміка (вираз обличчя), жести, пози, хода, пантоміміка (вираз тіла), візуальний контакт (погляд); такесика (знаки вітання) – потискання рук, поцілунок, дружнє поплескування, обійми; проксемика – відстань між партнерами.

Ноти мовні — це графічне зображення голосової, інтонаційної мелодії промови. Усі н. м. поділяються на три групи: рядкові, надрядкові, підрядкові.

Ноти надрядкові — графічне зображення голосової мелодії промови, що розташовується над тим словом або окремим складом слова, які потребують зміни діапазону.

Нота підпорядкована – це лише одна мовна нота, “підкреслювання”, коли

необхідно наголосити в реченні го-ловну думку або окреме слово.

Ноти рядкові - це ноти, що розташовуються на рядку, перед словами або групою слів, яким необхідно задати саме таку інтонацію (кличні або питальні в кінці речення).

Оксиморон (грец. oximoron – дотепно – безглузде), (оксюморон) – вид тропа, що ґрунтується на поєднанні протилежних за значенням або суперечних за змістом понять, які разом дають нове уявлення.

Омоніми (грец. homonymia, homos – однаковий, onoma – ім'я) – слова, різні за значенням, але однакові за звучанням і написанням.

Опонент (лат. opponens – той, що протиставить, заперечує) – учасник суперечки, який спростовує висунуту іншою стороною тезу.

Паузи граматичні – це засіб граматичного упорядкування тексту промови.

Паралінгвістичний код – сукупність невербальних знаків та символів, що використовуються у спілкуванні.

Паузи логічні – паузи, що пов'язані зі змістом, логікою промови. За їх допомогою оратор здійснює роздрібнювання потоку слів на змістовні частини. Це нібито поділ або поєднання слів у мовні такти.

Паузи психологічні – засоби емоційної інтерпретації тексту, спрямовані на розкриття психологічного навантаження думки, слів.

Перифраз – описовий оборот, стилістичний прийом, коли предмет, явище називаються не прямо, а через їхні характери, ознаки.

Персоніфікація (лат. persona – маска, особа і fasio – роблю) – вид метафори, надання неживим предметам або поняттям людських властивостей.

Полеміка (франц. polemique, від грецьк. polemikos – войовничий, ворожий) – гостра суперечка, сутичка думок з будь-якого питання.

Полемічний діалог – суперечка двох; припускає зіставлення і протиборство різноманітних точок зору, ідей, що мають за мету виявити логічні протиріччя і помилки, викривають неправду й обман. Пов'язана з аргументацією, тому що поза доказом (спростуванням) вона немислима; а також неможлива без урахуванням логічного, психологічного і морального компонентів.

Польотність – здатність голосу заповнювати весь простір того приміщення, в якому він звучить, що дає можливість почути оратора в будь-якій точці приміщення.

Правильність мови – це дотримання діючих норм української літературної мови.

Приведення до абсурду – міркування, що показує помилковість будь-якого положення шляхом виведення з нього абсурду, тобто суперечності.

Прийоми тактики оратора – певні дидактичні, мовні, техніко-інтонаційні форми, в яких передається інформація.

Приказка – стійкий фольклорний вираз, який несе у собі емоційно-образну характеристику якогось явища. Приказка на відміну від прислів'я завжди виступає в мовленні як частина судження. За своєю структурою вона може співвідноситися із реченнями, із словосполученнями.

Примовка – жартівливий, переважно римований вислів, що використовується в усному і писемному мовленні в різних життєвих ситуаціях.

Принцип достатньої підстави – принцип, який вимагає, щоб у кожному твердженні зазначалися підстави, через які воно приймається і вважається істинним.

Принципи тактики оратора – основоположні правила побудови промови, основні вимоги до неї.

Прислів'я – це виражений структурою речення влучний образний вислів, який формулює певну життєву закономірність або правило, що є широким узагальненням багатомісячних спостережень народу, його суспільного досвіду.

Промова – публічний виступ з будь-якої теми; текст такого публічного виступу.

Просодія (грец. *prosodia* – наголос, приспів) – система вокалізації промови (тон, інтонація, темп, гучність вимови промови).

Регістр – складова частина поняття “діапазон” – частина звукового ряду, ряд сусідніх звуків, об'єднаних тембром. Існує три Р.: високий, середній, нижній. Яскравою є мова, коли оратор володіє широким діапазоном – у трьох регістрах.

Резонатори – частина голосового апарату, що включає до себе гортань,

порожнини рота й носа. Вони посилюють звук, що виникає завдяки дії голосових зв'язок. Зміни форми і об'єму порожнини рота забезпечують чіткість кожного звука або дають резонанс.

Ритм промови - зміни певних частин промови за довжиною звучання, а також чергування мови, що звучить, та пауз.

Риторика – теорія і мистецтво ораторської промови.

Риторичне запитання – запитання, яке не переслідує мети отримати відповідь слухачів, спрямоване на ствердження якоїсь ідеї або таке, що використовується як засіб підсилення уваги аудиторії.

Риторичний вигук – особливо емоційне твердження або заперечення, констатація якогось факту або думки, що супроводжується кличною інтонацією.

Сила голосу – рівень гучності й волі звучання.

Синекдоха (грец. synecdoche – співвіднесення) – заміна одного слова чи виразу іншим на основі якоїсь кількісної характеристики предмета мовлення.

Словесна наочність – живі образи й картини, які створюються ораторами за допомогою мовних засобів, на відміну від образів, які сприймаються зором або за допомогою інших рецепторів, тобто на відміну від предметної наочності. С. н. досягається шляхом умілого використання тропів, прислів'їв, приказок, афоризмів, інших зображувальних засобів мови.

Слухання – певна розумова діяльність людини, спрямована на увагу до промови іншої людини.

Софізм (грец. sophisma – судження, придумане розумно, хитро) – міркування, що здається правильним, але що містить приховану логічну помилку і служить для додання видимості істинності помилковому твердженню.

Спіральний спосіб доказу – багаторазове згадування однієї й тієї ж думки, щоразу збагаченої новою інформацією.

Способи тактики оратора – комплекс мовних, ди-дактичних, техніко-інтонаційних тощо заходів для організації роботи аудиторії, за допомогою яких посилюється її інтелектуальна, пізнавальна й емоційна діяльність.

Спростування – міркування, спрямоване проти висунутої тези і встановлення її помилковості або недоведеності.

Стиль (лат. *stylus* – стрижень для письма) – спосіб використання мови, заснований на виборі з різноманітних мовленнєвих запасів тих засобів, які найкращим чином забезпечують спілкування між людьми в даних умовах. Розпізнають такі стилі: розмовно-побутовий (розмовний); офіційно-діловий; науковий; ораторсько-публіцистичний; літературно-художній.

Стратегія оратора – 1) розробка основних напрямів промови; 2) дії оратора, спрямовані на пошук ідеї промови.

Ступінчатий спосіб доказу – поступовий плин думки від загального до конкретного чи навпаки.

Судове ораторське мистецтво – це комплекс знань і умінь юриста з підготовки і проголошення привселюдної судової промови відповідно до вимог закону; уміння побудувати об'єктивно аргументоване міркування, що формує науково-правові переконання; уміння впливати на правосвідомість людей.

Судові дебати – частина судового розгляду, під час якої сторони підбивають підсумки проведеного дослідження фактичних обставин справи, аналізують зібрані докази, висловлюють і обґрунтовують кожен свою думку з приводу питань, що підлягають розгляду судом.

Суперечність – два вислови, один з яких є запереченням іншого.

Тактика оратора – 1) сукупність принципів, способів, прийомів розгортання (доказування) основної ідеї промови; 2) план досягнення цілей промови.

Теза – 1) основна ідея промови; 2) твердження, істинність якого треба довести у промові оратора.

Тембр – якість, забарвлення звука, якими відрізняються один від одного звучання однієї і тієї ж висоти.

Тембр голосу – звукове забарвлення, характерне для кожного голосу (або інструмента).

Темп мовлення — це швидкість, з якою оратор вимовляє слова, речення, весь текст у цілому. Він залежить від індивідуальних особливостей промовця, його темпераменту, від теми та змісту промови, а також від умов, за яких виголошується промова, та особливостей аудиторії.

Техніка мовлення – уміння оратора володіти голосом, інтонувати виступ та

управляти аудиторією. У вузькому сенсі складається з трьох аспектів: дикції, дихання, голосу (практично вони неподільні). Будова мовного апарату, властивості голосу людини, мовне дихання, артикуляція звуків, дикція, логічна пауза і логічний наголос, інтонація, мовні ноти, гігієна голосу оратора, особливості виступу перед великими і малими аудиторіями – основні поняття, що вивчаються у техніці мовлення.

Точність промови – ознака культури мови, що характеризується вмінням чітко і ясно мислити, знанням предмета мови і законів мови.

Троп (грецьк. tropos – зворот) – вживання слова або вислову в переносному, образному значенні. В основі тропа – зіставлення двох явищ, предметів, які близькі один одному за будь-якими ознаками.

Увага аудиторії – зосередження думки або зору, слуху на будь-якому об'єкті, спрямованість думки на кого-, що-небудь; цікавість до кого-, чого-небудь, вияв бажання роздивитися, зрозуміти і т.п. кого-, що-небудь; настроєність на сприйняття, фіксування чого-небудь органами почуття, пам'яттю, розумом.

Фігури (лат. figura - образ, вид) – стилістично значущі типи побудови фрази, її конструктивні особливості.

Фізіологічні паузи – паузи, викликані необхідністю вдихнути повітря. Як правило, вони збігаються з іншими паузами — граматичними, логічними і психологічними.

Чистота мови — відсутність у ній зайвих слів, слів-паразитів.

Ясність мови — характеристика терміна (поняття) з погляду визначеності, виразності його сенсу.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

(підручники і посібники)

- 1.Абрамович С.Д. Риторика загальна та судова: Навчальний посібник/ С.Д.Абрамович, В.В.Молдован, М.Ю.Чикарькова- К.: Юрінком Інтер, 2002.-416с.
- 2.Кацавець Р.С. Ораторське мистецтво.Підручник.-К.:Алерта,2014.-238с.
- 3.Ковалів Б. « Мистецтво слова», Центр навчальної літератури,2020,114ст.
- 4.Молдован В.В. Судова риторика. Навчальний посібник./ В.В.Молдован- К: Інститут післядипломної освіти Київського національного університету ім. Т. Шевченка, 2001 - 312с,
5. Молдаван В. «Судова риторика: теорія і практика: навчальний посібник /- К: Юрінком Інтер,2020.-469с.
- 6.Требін М.П., Г.П.Клімова «Ораторське мистецтво : підручник/Х.:Право,2013.-208с.
- 7.Олійник О.Б. «Мистецтво судових дебатів». Навчальний посібник/О.Б. Олійник- К., Кондор, 2010.-258с.
- 8.Олійник О.Б. «Правова риторика». Навчальний посібник/ О.Б. Олійник - К., Кондор, 2010.-166с.
9. Кацавець Р.С. «Ораторське мистецтво». Підручник.-К.:Алерта,2014.-238с.
- 10.Олійник О.Б. «Прокурорська риторика». Підручник/О.Б.Олійник- К.,Алерта,2008.-304с.
11. Пасинок В.Г. «Основи культури мовлення», видавництво Центр навчальної літератури, 2020, 184ст.
- 12.Судова риторика: теорія і практика: навчальний посібник / В.В.Молдаван- 2-ге видання, перероблено і доповнено./ В.В.Молдаван - К: Юрінком Інтер, 2010.-469с.
- 13.Сагач Г.М. Риторика Навчальний посібник, 2-е вид./ Г.М. Сагач - К: Видавничий Дім „Ін Юре", 2000. - 568с.

14.Шинкарук В.Д., Теслюк В.М. « Основи риторики», видавництво Ліра-К.2021,320ст.

15. Ясинок М.М., Ясинок Д.М. «Судові дебати. Право, психологія, риторика.» Науково-практичний посібник., видавництво Алерта,2023,176ст.

16.Хоменков І.В. Еристика: Мистецтво полеміки. Навчальний посібник/ І.В.Хоменков -К: Юрінком, 2001. -273с.

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення./ Н.Д.Бабич - Львів, 1990.
- 2.Вернидубов І. Структура і зміст промови прокурора при відмові від обвинувачення //Право України - 1993- № 9-10.
- 3.Вернидубов І. Правові наслідки відмови прокурора від обвинувачення // Право України - 1995- № 5-6.
4. Дадерко Л. Зміст і структура обвинувальної промови прокурора // Право України .-2002.-№ 2.
- 5.Дадерко Л. Підготовка обвинувальної промови прокурора // Право України - 1999.-№9.
- 6.Дадерко Л. Культура і стиль обвинувальної промови прокурора // Право України .-2000.-№ 3
- 7.Джей Конгер «Мистецтво переконування», вид-во «Книголав»,К.,2017р.
- 8.Джеймс Борг « Мистецтво говорити. Таємниці ефективного спілкування», вид-во «Фабула»,2019р.
9. Джурук В., Амігуд М. Репліка на зауваження нашого опонента // Право України .-1991.-№5.
- 10.Долежан В. Проблеми участі прокурора у кримінальному судочинстві в аспекті судової реформи./ Право України.- 2010.-№ 5
11. Карнегі Дейл. « Як виробляти в собі впевненість і впливати на людей, виступаючи прилюдно.» Промінь, Харків, 2012р, 560стор.
- 12.Кацавець Р. Культура думки і слова у професійній діяльності юриста.//

Право України- 2009-№ 2.

13. Китаєв А. Про культуру судового процесу // Право України .- 1994.- № 5-6.

14. Коні А. Як повернути й утримати увагу аудиторії // Закон і бізнес. – 2004. – 4-10 вересня (№ 36). – С. 17.

15. Лукін С. Поняття принципу змагальності у судовому процесі.// Право України .-2010.-№3

16. Мохонько О. Можливості реалізації принципу змагальності сторін під час затримання особи: проблеми теорії і практики.//Право України.-2009.-№10

17. Овчиннікова А.П. Тенденції розвитку сучасної риторики // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 18. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.69 – 74.

18. Овчиннікова А.П. Формування традицій мовного дискурсу в Україні // Там же. – Вип. 21. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.58 – 63.

19. Олійник О. Місце юридичної риторики у колі гуманітарних наук, їх взаємозв'язок та взаємодія.// Право України.- 2010.- № 9.

20. Олійник О. Юридична риторика як теоретична і прикладна наука: реалії та перспективи розвитку.// Право України.-2010.-№ 11.

21. Патрік Кінг «Стратегії і тактики спілкування» , вид-во «Книголав», К., 2017р.

22. Писаренко Л.М. Мова як чинник формування ментальності юристів // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 21. – О.: Юрид. літ., 2003. – С.63 – 67.

23. Прокопович Ф. Філософські твори. Т. 1./ Ф.Прокопович - К, 1991.

24. Радзвілл А. Мистецтво риторики або допомога юристу побудувати будь-який виступ // Юрид. журнал. – 2005. – № 8. – С. 132 – 135.

25. Романова М.В. До питань риторики // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 18. – О.: Юрид. літ., 2003. – С. 935 – 937.

26. Сергеїч П. «Мистецтво промови в суді», вид-во «Дакор», К., 2011.

27. Судові промови адвокатів України // Ред кол. Медведчук В.В. та інші. - К., 2000.

28. Тимченко Г. Судові дебати як етап судового розгляду в цивільному

процесі.// Право України.- 2008.- № 6

29. Токарська А.С., Кочан І.М. Культура фахового мовлення правника. – Л.: Світ, 2003. – 312 с.

30. Томан Іржі. Мистецтво говорити. - К., 1989.

31.Хорошевський А.Ю. «Промови, що змінили світ», вид-во «Фоліо»,Харків,2019р.

32.Чепіга І.П. Ораторське мистецтво на Україні в 16-17 столітті // Українська мова і література в школі. - 1989 - №10.

33.Ясинюк М.М. Про деякі положення, які необхідно знати при підготовці до виступів в судових дебатах // Право і безпека. – 2006. – № 5 / 1 (№ 1). – С. 108 – 110.